

Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Hamzalı Köyü Babuç Türbesi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme

A Folk Scientific Investigation On Babuç Tomb In Hamzalı Village Within The Context Of Traditional Treatment Methods

Yasemin Atay

Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

Bu çalışmada Kırıkkale ili Sulakyurt ilçesi Hamzalı köyünde bulunan Babuç Türbesi'ndeki geleneksel halk hekimliği uygulamaları ve ocakları ele alınmıştır. Saha araştırmalarında modern tıptan uzak ve özgün haliyle yaşayan bu inanç ve uygulamalar gözlem ve görüşme yoluyla kayıt altına alınmıştır. Diğer bölgelerde farklı biçimlerde devam eden inanç pratikleriyle ilişkisi araştırılmıştır. Nüfusun azaldığı köylerde ise bu uygulamalar genç kuşaklara aktarılmadığı için yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu geleneksel şifa süreçleri başka birçok yerde de görülmektedir. Bir aileden kan bağıyla aktarılan tedavi yöntemi birçok araştırmaya konu olmuş ve ocak müessesesini ortaya çıkarmıştır. Doğal ortamda uygulanışı ve adımları takip edilen ocaççılık, halk hekimliği, şifa, dilek dileme, bez bağlama, kurban kesme gibi pek çok konudan söz edilebilir. Türbeye ve içinde olduğuna inanılan ele duyulan saygı; yaratıcıya minnetin bir şekli olan kurbanın, halk hekimliğindeki önemi açıklanmıştır. Araştırmada sürdürülen uygulamalar ve inanışlar kayıt altına alınmıştır. Köyde ikamet edenlerin yanı sıra türbeyi ziyarete gelen kişilerle de görüşmeler yapılmıştır. Bu geleneksel tedavi yöntemi yaşatılmaya devam edilmekte ve gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırıkkale, Türbe, Babuç, Halk Hekimliği, Ocak, İnceleme.

Abstract

In this study, traditional folk medicine practices and ocaks in Babuç Tomb located in Hamzalı village of Sulakyurt district of Kırıkkale province are discussed. In the field researches, these beliefs and practices, which are far from modern medicine and live in their original form, were recorded by observation and interview. Its relationship with belief practices that continue in different forms in other regions has been investigated. In the villages where the population is decreasing, these practices are facing extinction because they cannot be transferred to the younger generations. These traditional healing processes are also seen in many other places. The method of healing process transferred from a family by blood ties has been the subject of many researches and revealed the institution of the ocak. Many topics can be mentioned, such as be member of ocak, folk medicine, healing, wishing, tying a cloth, and sacrificing, whose application and steps are followed in the natural environment. Respect for the tomb and the hand believed to be in it; The importance of sacrifice, which is a form of gratitude to the creator, in folk medicine is explained. The practices and beliefs continued in the study were recorded. Apart from the people residing in the village, interviews were also held with people who came to visit the tomb. This traditional treatment method continues to be kept alive and it is tried to be passed on to future generations.

Keywords: Kırıkkale, Tomb, Babuç, Folk Medicine, Ocak, Research.

Giriş

Halk hekimliği, halk bilimcilerin önemle üstünde durduğu bir araştırma konusu olmuştur. Anadolu'nun birçok yerinde ulu, derviş, ermiş, yüce kabul edilen zatların türbeleri ve buralarda şekillenmiş, halk tarafından kabul görmüş halk hekimliği uygulamaları vardır. İnsanlar inanmaya ihtiyaç duymuş ve modern tıbbın hayatlarına bu kadar etki etmediği ya da henüz bilimsel olarak ortaya çıkmadığı zamanlarda eski Türk inanışlarıyla harmanlanmış bazı uygulamalara başvurmuşlardır. Bu uygulamalar tesadüfen yapılmadığı gibi çok uzun zamandır devam etmektedir. Şifa bulma, korunma, sığınma, sonuç bekleme gibi birçok başlık insanların buralara ilgi duymasını, başvurmasını sağlamıştır. Kutsallık atfedilen kişiler, yerler, uygulamalar insanoğlu için hayata yön verici olmuştur. Yapılan çalışmada gözlem ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Halk hekimliği bağlamında devam ettirilen geleneksel uygulamalar örnek olarak ele alınmıştır. Somut olmayan kültür ögesi olarak elde edilen bilgiler, kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

Kırıkkale'nin Sulakyurt ilçesinin Hamzalı köyünde bulunan Babuç Türbesi; sağlık sorunları yaşayan insanların buradan şifa bulma, iyileşme, dualarının kabul olması gibi beklentilerle başvurduğu ziyaret yeri olmuştur. Aynı isimle farklı yerlerde türbeler bulunmaktadır. Bunlardan biri Eskişehir'in Odunpazarı ilçesindeki Baba Mansur ocağının soyuyla devam ettirilen Şah Papucu'dur. Tam ifade ile Şah Papucu ocağı Baba Mansur'a bağlı alt bir ocaktır. Bu ocakta "emir" adı verilen yeşil kumaşla kaplı, silindirik şeklinde, yaklaşık kırk santimetre uzunluğunda bir yastık da ocağın sembolü durumundadır (Töret, 2019, s. 130). Bu Papuç denilen yeşil yastık halk hekimliğinde kullanılmaktadır. Yine görüşme yapılan köylüler aynı isimle Ankara'nın Haymana ilçesinde Yeşil Papuç adında bir kese ile şifa işlemi yapıldığını ifade etmişlerdir (KK. 4,11). Bir diğer örnek de Yozgat Yerköy'de aynı şifa işlemi ile Yeşil Papuç türbesinde yapılmaktadır.

Pabuç ocağı, Kırıkkale il merkezine bağlı Hasandede köyünde bulunmaktadır. Ocaklı, aynı köyde türbesi bulunan ve Alevilik kültürü içerisinde geniş bir şöhrete sahip Hasan Dede'ye ait olduğuna inanılan bir pabuçla yüz felci, yel, ağrı ve sızı sağaltımı yapmaktadır (Tekeli, 2021, s. 227). Hikmet Tanyu eserinde benzer bir papuç ocağının Sivas'ta olduğunu ifade etmektedir. "Evvelce Ali Baba'nın Türbesi'ne (1934), ağzı çarpılanlar götürülüyor ve Ali Baba'nın türbede duran pabucu, çarpılan ağza üç gün sıra ile vuruluyor. Bu pabucu ocaktan bir kadın alıp vuruyor" (Tanyu, 2007).

1. Papuç-Pabuç-Babuç Sözcüğü

Türk Dili ve Kurumu sözcük anlamını "ayakkabı, pabuç, bir çeşit terlik, yemeni" (Türkçe Sözlük, 2005) olarak vermiştir. Günümüzde sözcük, pabuç olarak kullanılmaktadır. Pabuç sözcüğünden önce en eski hali *izlik* olarak Divanü Lûgat-it Türk (I, 104)'te görülmektedir (Mahmud, 2006). "Ayakkabı" şeklinde en eski tespit Gülten Sağol'un çalışmasında:

"Tespit edebildiğim kadarıyla ilk olarak 14. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'te geçen Farsça asıllı pabuç kelimesi, Türklerin

Anadolu'ya yerleştikten sonra gerek sözlü gerek yazılı edebiyatlarında edik'ten sonra yaygın olarak kullandıkları sözcüktür. Deyim ve atasözlerinde de en çok bu kelime geçmektedir. Ayakkabı kelimesinin ortaya çıkışı ise Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonradır" (Sağol, 2003, s. 19)

şeklinde geçmektedir.

Şemsettin Sami, Kamûs-ı Türkî'de ayak maddesinde ele aldığı sözcük için "ayağa giyilecek şey, papuç, kundura, çarık, potin, terlik vesâire" (Sami, 2012) olarak açıklama getirmiştir.

Babuç (DS, 1964) "Ayakkabı, papuç, bir çeşit terlik, yemeni." Bu kelimenin Farsça "pâpûş" kelimesinden ses değişimi ile oluştuğu tespit edilmiştir. Pâpûş "ayak örten, papuç, ayakkabı" pâpûş>papuç>babuç.

Bu sözcükle oluşmuş deyimler de dile yerleşmiştir. Örneğin; yapacağından vazgeçmemek, hiçbir şeye aldirmamak, korkmamak için "pabuç bırakmamak", saygısızca ve gönül kırıcı bir biçimde konuşan için "dili pabuç kadar", bir durum karşısında telaşsız, korkusuz, dilediğince davranmak için "kuru gürlütye pabuç bırakmamak", bir kimsenin güvenilmez olduğunu anlatmak için "güvenilir pabuç değil", görünüşünün aksine şaşırtacak şekilde davranmak anlamı için "pabucunu ters giydirmek".

2. Hamzalı Köyü ve Babuç Türbesi

Hamzalı köyü bugün Kırıkkale il sınırları içerisinde Sulakyurt ilçesine bağlıdır. Köy, İç Anadolu bölgesinde çok sayıda talibi bulunan Seyid Hacı Ali Turabi ocağına bağlı bir Alevi köyüdür. 1998 yılında belediye olan Hamzalı, nüfusunun iki bin kişinin altına düşmesiyle 2013'te tekrar köy olmuştur. Yapılan çalışmada köyün adının kurucularından geldiği bilgisi elde edilmiştir. Hamza ve Ali adında iki kardeşin gelip buraya yerleştikleri ve adlarını verdikleri anlatılarda derlenmiştir (KK. 1,2,3).

Hamzalı köyünde şu anda Turabi Ocağı dedesi yaşamamaktadır. İnanç, Turabi dede soyundan gelen dedelerin her yıl dönüşümlü olarak hizmeti, erkanı yürütmesiyle devam etmektedir. Köyde vefat eden dedenin mezarı türbe şeklinde ziyarete açıktır. Köyde ne zamandan beri var olduğu bilinmemekle birlikte bir de Babuç Türbesi vardır. Bu iki türbe, köylüler ve köy dışından gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir. İnsanların geleneksel uygulamalarla şifa bulacağına inanmaları Babuç Türbesinin her zaman ziyarete açık olmasını sağlamıştır. Özellikle perşembe günü ziyaretçileri karşılayan Babuç Türbesi haftanın her günü açıktır.

3. Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Babuç Türbesi

İnsanlar daima manevi inançları ile var olmuşlardır. Doğaüstü kabuller hayatlarına etki etmiş ve bazen yön vermiştir. Varlık olarak sadece maddeden oluşmayan insan; duyguları, düşünceleri ve inançsal yönleriyle dünyada yer etmiştir. Yapılan çalışmalar insanın daima kendinden nüfuzlu olan bir gerçekliğe ihtiyaç duyduğunu gösterir. O'na sığınmak, O'ndan yardım beklemek, yol göstermesini istemek. Birçok başlık sayılabilir.

Anadolu tarih boyunca dinsel, siyasal ve kültürel bir merkez olma açısından önemini korumuştur. Sayısız dinsel ve kültürel gelenek

Anadolu'da ortaya çıkmış ve burada yaşam fırsatı bulmuştur. Evrensel dinlerden pagan geleneklere, sır dinlerden gnostik akımlara kadar birçok inanç sistemi Anadolu'da kendisine barınak ve taraftar bulabilmiştir. Her ne kadar 7. yüzyıldan itibaren Anadolu hızla İslam kültürünün etkisine girmiş ve yöre halkı büyük oranda İslamlaşmış olsa da Anadolu'da yaşayan halk inançlarında, Anadolu'nun bu zengin ve karmaşık dinsel ve kültürel mirasının etkileri, bir şekilde adeta İslamlaştırılmış olsalar da devam etmiştir (Gündüz, 2005, s. 27). Anadolu'daki inanç, halkın bütün eylemlerine, davranışlarına yön verici bir özellik kazanmıştır. İnanç halkın bütün davranış ve tutumlarıyla iç içe olmuştur. Halkın bütün çevresi inançlarla çevrelenmiştir (Eyüpoğlu, 1987, s. 46).

Türbelerin genel olarak daha yaygın kabul edilen adıyla ziyaret yerlerinin farklı oluşumlar gösterdiği görülmektedir. Üzerinde mezar bulunan ziyaretler, dağların üzerinde bulunan ziyaretler, üzerinde ağaç bulunan ziyaretler, üzerinde su bulunan ziyaretler, üzerinde taş bulunan ziyaretler. Yapılan araştırmada bu başlıklardan farklı bir unsura, bir organın varlığıyla kutsallaşmış ziyaret yerine-türbeye rastlanmıştır.

Bu el inancında atalar kültürüne ait izler görülmektedir. Eski Türk inanışlarında özellikle sağaltımda/şifalama işleminde atalar kültü önemlidir.

Eski Türk inançlarından atalar kültü, günümüzde farklı uygulamalar ve inanışlar arasında varlığını devam ettirmektedir. İnsan sağlığıyla ilgili konularda, halk arasında öncelikle modern bilim ve bilgi tercih edilir. Eski halk inançlarına dayalı bu tür halk hekimliği uygulamaları, doktor sonrası hasta yakınlarının iyileşmeye yönelik psikolojik telkin olarak bu uygulamalar önemli rol üstlenmektedir. İnanılarak, kutsallaştırılarak yapılan bu tür uygulamalar halk hekimliğinin kuşaklar boyu devam etmesini sağlamaktadır (Artun, 2009).

Yapılan araştırmada Hamzalı köyünde inanışın gerçeğe dönüşü, insanlar üzerindeki etkisi ve hayatlarında kalıcı bir simge oluşu incelenmiştir. Babuç (Babuş) Türbesi ise kaydedilen bilgilere göre çok eski ve bilinmeyen bir tarihten beri köyde mevcuttur. Sözlük tanımlarında ayakkabı olarak verilmesine rağmen bu türbede olduğuna inanılan Babuç bir eldir. Köyde yaşayanlar ve köye ziyarete gelenler türbede bilekten kesik bir elin olduğunu anlatmaktadır (KK. 15). Yeşil bir örtüye sarılı ve küçük bir sandığın içinde muhafaza edilmektedir.

Şekil 1: Babuç Yeşil Bir Örtü İçinde Korunmaktadır

İnanışa göre bu türbedeki Babuç denilen el, gökten düşmüştür. Kime ait olduğu, hangi tarihte köye geldiği bilinmemektedir. Görüşme yapılan köylüler, yaşayan en yaşlı kişilerin bile Babuç'un ne zamandan beri köyde var olduğunu bilmediklerini ifade etmiştir (KK. 12). Özellikle yürüyememe ve felç durumu, çocuk sahibi olamama, sırt ağrıları ve yel gezmesi, gibi durumların Babuç'tan nasip aldığına, şifa bulduğuna inanılır. Anlatılarda net tarihi bilinmemekle birlikte; bileğinden kesilmiş bir insan elinin gökten düştüğüne inanılır. Bu elin veli ya da ermiş bir kişinin eli olduğu tesadüfen bu köye düşmediği düşünülmektedir. Düştüğü yerde köylüler tarafından türbenin inşa edildiği ve kutsal sayıldığı kaydedilmiştir. Şifalamanın el ile yapılması tesadüf olmamalıdır. "El almak, el vermek, ocak eli" gibi söylemler bunu desteklemektedir. Bu türbeye şifa bulmaya, dua etmeye gelenler burada bulunan kişinin ocak olduğuna inanmaktadır. Türbede kan bağı ile nesilden nesle devam ettirilen bir ocaklık vardır. Gönüllük esasıyla yapılan bu vazife yakın tarihlere kadar görülmektedir. Ocak sözcüğünün anlamına ilişkin Türk Dil Kurumu şu tanımları yapmıştır:

"Halk ağzında halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile."

Türk Dil Kurumunun tanımda vermiş olduğu halk arasında el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile tabiri, Babuç için geçerli tanım olmuştur. Türbede yeşil bir kese içerisinde muhafaza edilen ve şifa için gelenlere o keseyle sürmek suretiyle işlem yapılan Babuç bu gelenekle günümüze ulaşmıştır. Bu işlemler tesadüfen yapılmamaktadır. Buraya kutsallık atfeden insanlar şifa beklentisiyle gelmektedir ve burada bulunan kişiye güvenmektedir. Günümüzde modern tıp çok gelişmiş, eskiye göre daha ulaşılabilir olsa da insanlar kutsala ihtiyaç duymakta ve sığınmaktadır. Eski Türk inançları ile İslami unsurlar kaynaşmış ve eski tarihlerden bu yana insanlar üzerinde etkili olmuştur. Bilgisine, yeteneğine ve soydan getirdiği özelliklerine saygı duyulan kişiler, şifalama/sağaltma yapmaktadır. Bunun adına halk hekimliği denmektedir.

Pertev Naili Boratav, halk hekimliğini şu şekilde tanımlar:

"Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz" (Boratav, 2013, s. 139).

Eski zamanlardan beri varlığı bilinen halk hekimleri birçok özellik barındırmaktadır. Şifa sağlamak, dualar okumak, ağrılardan ve ruhani korkulardan kurtarmak. Bugün "alternatif tıp ya da tamamlayıcı tıp" olarak adlandırılan bu uygulamalar birçok yerde canlılığını sürdürmektedir. Modern tıbbi destekleyen unsurları kadar henüz modern tıpta karşılığının olmadığına inanılan ya da modern tıptan karşılık bulamayan insanlar, bu uygulamalar için halk hekimlerine başvurmaktadır. Halk hekimisi olarak

nitelendirilen kişinin ocak olması farklı yollarla olabilmektedir. Kaydedilen bilgilere göre Babuç Türbesi'nde ocaklar soydan gelerek devam etmiştir. Bu kişi kadın veya erkek olabilir. Yapılan araştırmaya göre daha çok kadınlar üzerinden sürdürölmektedir. Üst nesilden gözlem yoluyla öğrenerek uygulama devam etmektedir (KK. 21). Anneden, babadan veya ailenin başka bir üyesinden öğrenilerek devam ettirilmektedir. Halk hekimliğini devam ettiren kişilerin orta yaş üstü ve eğitim seviyesi düşük insanlar olduğu kaydedilmiştir.

Şekil 2: Türbede Halk Hekimliği Yapan Ocaklı Bir Kadın.

Farklı beklentilerle türbeye gelen insanlar buranın kutsallığına ve burada şifa dağıtıldığına inanılır. Ocaklıya güvenmek, şifa için ilk adımdır. Bu adımın dışında türbe ziyaretinde ve şifalanmada uyulması gereken belli ölçütler vardır. Öncelikle niyet edilerek gelinmesi gerekir. Bir işte sonucun gerçekleşmesi, başlarken inanmakla ilgilidir. Bu nedenle halk hekimliğinde şifa psikolojik olarak önce şifanın kaynağına inanmakla, türbedeki ele ve elin sahibinin kutsiyetine, O zatin Allah ile bağına ve şifa sağlayacağına inanmakla sağlanır. İnsanlar, burada bulunan elin kutsallığını hissederek ve buna tam bir inançla gelmektedir. Şifa Allah'tandır, türbedeki el ve şifacı vesiledir. Ocak olan kişi abdestlidir gelen hastanın da abdestli olması istenir. Abdest İslam dininde temizlik demektir ve şifa işlemine temiz başlamak gerekir. Ne türde iyileştirme yapılacak olursa olsun türbelere saygı duyulması öncelikle istenen kuraldır. Abdestin ve suyun arındırıcılığı yine şifa işleminden önce ilk şartlardan sayılmaktadır. Yapılan gözlemlerde Babuç Türbesi'nde gelenlerin abdest alması için bir bölümün olduğu kaydedilmiştir. Bir oda şeklinde olan kısımda gelen kişi, uzaktan gelmişse ya da abdest almamışsa burada abdest alması sağlanır. Bu, şifalanmada her başlığın eksiksiz yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Hasta olan kişi kadın ise başına örtü alması istenir.

Abdestli olan hasta ve ocak olan kişi Babuç'un olduğu bölümde kıbleye dönük bir şekilde dururlar. Kıbleye dönmek, şifanın Allah'tan olduğu inancını tekrar hatırlatmaktadır. Hasta dizlerinin üstüne oturur. Ocak olan kişi dualar okur. Fatiha, İhlas, Kevser, Felak, Nas surelerini ve kendi istediğı dualardan okur. Kesedeki yeşil beze sarılı Babuç'u alır ve ağrının, şikâyetin, engelin olduğu yere sürer. Bu sürme işlemi sağdan

sola daire çizer şekilde ovalamaktır. Bu şekilde dolaylı türbede yapılan işleme "ovculuk" da denmektedir. Yapılan görüşmelerde türbede şifalama kullanımından çok ovculuk kullanımı kaydedilmiştir. Buna başka bölgelerde parpılama, parpılama, sağaltma, irvasalama demektir.

Irvasalama yolu ile yapılan tedavinin esasını, hastanın vücudu dışına uygulanan ve onu büyük ölçüde telkin altında bırakan, psikolojik etkilemeye dayanan hareketler oluşturmaktadır. Bu usul kurdeşen, tatarca, küpleme, uçuk, alazlama, siğil, yanma, parpı gibi çoğu deri hastalıklarının tedavisinde uygulanmaktadır. Parpılama yoluyla tedavi ise dinsel-büyüsel bir esasa dayanmaktadır. Hastaya okumak, dinsel uygulamalar ve bir sağaltma aracı ile vurma, çizme, kesme, delme, hasta vücudunu dağlama, bıçak gezdirerek taş yapıştırmak gibi sihirsel bir uygulama görünümündedir (Acıpayamlı, 1969, ss. 5-7).

Şekil 3: Sırt Ağrısı İçin Gelen Bir Ziyaretçiye Babuç İle Ovma İşlemi Yapılırken.

İşlem tamamlandıktan sonra hasta içinde el olduğuna inanılan keseyi öper ve altına koyar. Sonrasında Babuç muhafaza edildiği sandığa konur. Bu elin bulunduğu kese ve içinde bulunduğu sandık özellikle bir koruma yöntemiyle korunmaz. Çünkü kutsallığından dolayı bu keseye bir kötülük ya da saygısızlık yapan kişinin başına mutlaka bir felaket geleceğine inanılır. Yapılan görüşmelerde daha önce böyle girişimlerin sonucunda felç geçiren ya da zarar gören insanların olduğu anlatılmaktadır (KK. 15). Anadolu'nun birçok yerinde kutsal yerleri korumak için böyle anlatıların olduğu araştırmacılarca tespit edilmiştir. Bu türbelerin zarar görmemesi, devamlılığının sağlanması için bir koruma mekanizması olabileceği gibi anlatıların abartılarak ve şekil değiştirilerek günümüze bu hâliyle ulaşmış olmasından da olabilir.

Şekil 4: İçinde El Olduğuna İnanılan Babuç.

Ocaklı kişi birden çok hastalığı tedavi edebilir. Bu el almasına göre değişkenlik gösterebilir. Ocak olan kişi şifa işlemini farklı günlerde de yapabilir. Yapılan kayıtlarda uzak mesafeden gelen insanların olduğu görülmüştür. Bu nedenle her gün türbede şifa işlemi yapılmaktadır. Akşam saatlerine kadar gelen ziyaretçiler türbeye girebilmektedir.

Ocaklı kişinin işlemi tamamlaması ve duaların okunmasının ardından şifa için gelen ziyaretçi türbede bulunan topraktan yer. Bu Anadolu'da birçok ziyaretgâhta, türbede görülen bir uygulamadır. İnsanın var oluş hikâyesinde toprak hep var olmuştur. Mayasının toprak ve sudan oluşması, yine Hakk'a döndüğünde bedeninin toprağa gömülmesi belki bu döngünün kısa bir özetidir. Toprağın ana olarak nitelendirilmesi, yiyecekleri insana sunması, ruhu çıktığında anlamını kaybeden cesedi kendine dönüştürmesi toprağa kutsallık katmıştır. Bu kutsallık şifa arayan insan içinde bir inanma kaynağı olmuştur. Türbedeki toprağın da şifa getirdiği kabul edilir.

Külün sağaltımda yardımcı unsur olarak kullanımı ateş kültü ile ilişkilendirilmelidir. Ateş ve ocak iyisi insanları kötü ruhlardan ve hastalıklardan korur. Dolayısıyla sağaltımda ateş kutsallığı ile ön plana çıkar. Türk kültür tarihine bakıldığında ateşin geçmişten günümüze kadar bu kutsallık ve önem ile hayatımızda yer almaya devam ettiği görülmektedir. Söz gelimi 'mum üflenerek söndürülmez', 'ateşe tükürülmez' gibi süregelen inanışlar bunun bir göstergesidir. Ateşin kutsal bir ruhu olduğu ve insanları koruduğu düşünülür. Ateşe duyulan bu saygı ve ateşin yakıcı özelliğinden dolayı yer yer duyulan korku, onun toplumsal bir kült hâline gelmesini sağlamıştır. Ateş ve ocak kültü ile ilintili olarak külün de kutsal olduğu görülür. Bu sebeple kül, ateşin temizleyici ve iyileştirici; ocağın ise bereket özelliği ile sağaltımda etkilidir (Kiyat, 2022, s. 19).

Şifa bulmak için gelenler türbedeki topraktan simgesel olarak yerler. Babuç sandığının yanında her zaman bir kap içerisinde toprak (kül) bulunmaktadır.

Şekil 5: Türbeye Şifa İçin Gelenlerin Yediği Toprak ve İçtiği Su.

Bu geleneksel tedavi için her adım yerine getirilir. Bu adımlardan biri de türbeye kurban kesmektir. Türk Dil Kurumu kurbanı, dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlardan dinin buyruğu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan maddesi türbede kesilen kurbanı karşılamaktadır. Kurban, türbeye saygı bir yana Allah'a karşı aciziyeti, şükürü, yardım istemeyi somutlaştırmaktır. Türbeye şifa için, dua etmek için, dilek dilemek için gelen insanlar ellerinden gelen ekonomik şekillerde kurban kesmektedirler. Kaydedilen bilgilerde özellikle tavuk ve horoz kesildiği kaydedilmiştir (KK. 4). İnsanlık tarihinde kurban hep görülmüştür. Kurban, kanlı ve kansız kurban olarak ikiye ayrılır. Babuç Türbesi'nde kanlı kurban denilen bir hayvanın kesilip kanının akıtılması gerçekleştirilmektedir. İnsanlar tarihte inandıkları yüce varlığa, iyi ruhlara ve bazen kötü ruhlara kurban sunmuşlardır. Semavi dinlerden önce de kurban uygulamasının olduğu bilinmektedir. Günümüzde dinî ritüel olarak devam ettirilen kurban kesme türbe ziyaretinde de karşımıza çıkmaktadır. Kaydedilen bilgilere göre daha önceki yıllarda büyükbaş hayvanlar da türbede kurban olarak kesilirken son zamanlarda sadece horoz ve tavuk kesilmektedir. Horoz ve tavuk için köylüler Cebrail ismini kullanmaktadır (KK. 4). Alevi inancında Cebrail'in kanatlı olduğu ve yol gösterici olduğu düşünülür ve cemlerde Cebrail kesme uygulaması gerçekleştirilir. Türbede kanatlı hayvanların kesilmesi bu nedenledir.

Türbeye şifa için gelenler kadar dua etmek, adak adamak, dilek dilemek için gelenler de mevcuttur. Bu insanlar buranın kutsallığına, burada bulunan elin sahibi olan zatın ululuğuna ve şifa işlemi yapan ocaklıya inanır ve saygı duyarlar. Burada edilen duanın daha çabuk karşılık bulacağına inanarak kurban kesmek dışında türbenin önünde bulunan ağaca bez bağlanırlar (KK. 4). Kansız kurban olarak kabul edilen bu uygulama İslamiyet öncesinden gelen geleneklerin bugüne aktarım örneğidir.

Yatırlara, çallara, ulu ağaçlara bağlanan bezleri de bu bağlamda birer saç olarak düşünebiliriz (Eröz, 1980, s. 18). Saç insanlarının kutsallığına inandıkları varlık için feda ettikleri, sundukları nesne ya da eşyalara

denir. Geçmişten beri Türk kültüründe var olan bu uygulama hayatın birçok alanında görülmektedir. Düşünlerde, ölümlerde, sünnet ve düşün gibi önem arz eden durumlarda saç uygulaması vardır. Günümüzde uygulanan, mezarlıklarda şeker dağıtmak, ölen aile üyesinin sevdiği yemekleri yaparak ölenin ruhuna fakirlere veya komşulara dağıtmak, helva dağıtmak, mezarın başına yemek veya bir testi su bırakmak gibi gelenekler İslam öncesi inançların bir devamı olarak görülmektedir (Çıblak, 2002, s. 5). Babuç Türbesi'ne gelen insanlar da kendilerinden bir parçayı dilek diledikten, dua ettikten sonra buradaki ağaca bağlarlar.

Geleneksel Türk inanışları içinde yaygın olan bir diğeri ise ağaçlara çaput ve bez bağlama inanışdır. Bir tür kansız kurban olarak da adlandırabileceğimiz bu inançta, insanlar çeşitli dilek ve isteklerinin yerine gelmesi amacı ile söz konusu bez ve çaputları kendi kutsal bildikleri ağaçlara bağlamaktadırlar. Burada ağaçlara bağlanan bezler onu bağlayan kişinin vücudunun bir parçasını sembolize etmektedir. Yoksa onlar basit bir bez parçası değildir (Güngör, 2007, s. 5).

Buraya bağlanan bir bez parçası, bir başörtü, kumaş bir mendil olabilir. Bu uygulama kendinden bir nesne feda etmektir. Kansız kurban uygulamasıyla ilişkisi böyle kurulabilir. Genellikle yeşil renkte bir nesnedir.

Türkiye'nin muhtelif yörelerinde özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde bugün kadın kıyafetlerinde sarı, kırmızı ve yeşil renk sıkça karşımıza çıkar. Alevî-Bektaşî geleneğinde de bu üç renk kadın kıyafetlerinde yaygın bir şekilde kullanılır (Genç, 1997, s. 62). Türk kültüründe gerek yeşil cübbe, yeşil sarık ve türbelerin genellikle yeşile boyanması gibi uygulamalardan dolayı yeşil ruhanî bir renk olarak kabul edilmiş ve genellikle İslamiyet'in rengi olarak düşünülmüştür (Genç 1996, s. 42, Lings 2003, s. 48).

Türbenin önündeki ağaca çoğunlukla yeşil renkte bezler bağlanmıştır. Bu yeşil renge atfedilen kutsiyetten kaynaklanmaktadır. Yeşil renge manevi boyutu ve rahatlatıcılığı ziyarete gelenlerinde bu renkte bez bağlamasını artırmıştır. Yine kişinin türbede bulunan yeşil bezden bir parça alması ve yanında taşınması halinde bu bez parçasının kişiyi kötülüklerden ve felaketlerden koruyacağına inanılır (KK. 4).

Türbeye ziyarete gelenlerin yaptığı bir diğeri uygulama da mum yakmadır. Mum yakmak Anadolu'da adak adamak olarak da kabul edilmektedir.

Şekil 6: Türbede Yakılan Mumlar.

Alevi-Bektaşî geleneğinde ise mum yakma, çerağ (delil) uyandırma şeklinde on iki hizmetten biri olarak görülmektedir. Bu hizmet, cemde olmazsa olmaz bir unsurdur. Alevi-Bektaşî toplumunda perşembe akşamları türbelerde mum yakmak eski zamanlardan beri uygulanagelmıştır. Işık imana, duaya işarettir. Alevilikte on iki hizmetten biri mum yakmak yani delil uyandırmaktır. Türbeyi ziyaret edenler bunun da etkisiyle türbede mum yakmakta ve dilek dilemektedirler. Mumun yanıp etrafına ışık verirken eriyip kendini yok etmesi insanın varlığına benzetilebilir. Türbede mum yakmak kutsal ve sonsuz olan varlığa "ben geçiciyim" demenin de bir sembolü gibi görülmektedir (KK. 9). Köydeki diğer türbe, köyde yaşamış ve ölmüş Alevi (Ali Dedeoğlu-Yusuf Yamçılı) dedelerinin türbeleridir ve orada da ziyaretler sırasında mum yakılmaktadır (KK. 4).

Türbeye ziyarete ya da şifa işlemine gelenler kurban kesmenin dışında burada şifa işlemi yapan ocaklıya bazen hediyeler getirebilirler. Para verebilirler (KK. 15). Gönüllük esasıyla bu uygulamaları yapan ve devam ettiren şifacı maddi bir beklentisi olmadan bu geleneği devam ettirmektedir ve bu inanç uygulamasının kutsallığına inanmaktadır.

"El alma" ile bu uygulamaları öğrenen insanlar (ocakzadeler) çok uzun zamandır bunu yaşatmaya devam etmiştir. Halk hekimliği bağlamında devam ettirilen bu uygulama Hamzalı köyünün kutsal unsuru olarak kaydedilmiştir.

Sonuç

Yapılan araştırmaya göre, köyde genç nüfus azdır ve ocaklık uygulamasını devam ettirmeye talip genç bireyler yoktur. Soy ile devam ettirilen ocaklık, bugünlere kadar yaşatılmıştır ancak ilerleyen zamanlarda sadece hafızalarda kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Köyden kente göç, modern tıbbın çok gelişmiş ve ulaşılabilir olması bunun diğer sebeplerindendir. Genç nüfusun az olmasına ve köyde dede soyu devam etmemesine rağmen köyde yaşayanlar ocaklarını bilmekte ve ocaklık sistemine saygı duymaktadır. Arada kopuklukların meydana gelmesi doğal sonuçlardandır.

Türklerde soyun ve soy devamlılığının önemi büyüktür. Soydan gelmenin otomatik getirdikleri vardır. Geleneksel halk hekimliğinde bunu açıkça görmek mümkündür. Şifacı olabilmenin ilk kuralı soydan gelmektir. "Ocaklı" kavramının oluşması ve geleneksel uygulamalarda ortaya çıkması, Alevi inancındaki "Ocak" yani soy ile paralellik gösterir. Sadece yaşayan kişiyi değil üst nesilleri de temsil etme anlayışı vardır. Yine şifa için gelen insanların köydeki dede türbesini de ziyaret etmesi bunu örneklemektedir. Anadolu'nun birçok köyünde olduğu gibi Hamzalı' da da inancın ve uygulamaların zayıfladığı görülmektedir. Fakat yüzyıllar içinde oluşan bu inanç, öğreti ve uygulamalar toplumsal hafıza anlamında hâlâ devam etmektedir.

Alevilikte inanç devamlılığının esaslarından olan ocaklık sistemi yani soydan gelme durumu türbede şifa işlemi yapanların rolünde görülmektedir. Bu üst soydan aktarım yoluyla ocakzade denen kişi

tarafından yapılan işlemler halk hekimliğinin temelinde yer almıştır. Bazı aktarımların bu sayede korunduğu ve sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Geleneksel uygulamalar ve inançlar toplum hafızası için önemli öğelerdir. Uygulanışında çok fazla somut olmayan kültür unsuru barındırmaktadır. Kentleşme ve modernleşmenin engellenemez etkisiyle yok olan bazı kültürel öğeler kayıt altına alınmalıdır. Yapılan çalışmada köyde yaşayan insanlar ve türbeye şifa için gelen insanlar, bu uygulamalara inandıklarını, saygı duyduklarını ve devam etmesini istediklerini ifade etmişlerdir (KK. 1.2.3.4...).

Halk hekimliği ve ziyaretgâh mekânı olarak görülen türbenin korunması ve devamlılığı için söylenen efsanevi anlatılar da önemlidir. Babuç'ta içerisinde el bulunan yeşil keseye ya da türbeye kötü amaçlı bir girişim olduğunda bunun mutlaka cezalandırılacağı, karşılıksız kalmayacağı anlatılmaktadır. Daha öncesinde böyle girişimlerden ve saygısız hareketlerden dolayı felakete uğrayanların olduğu, hayatları boyunca bu felaketlerin devam ettiği anlatılmıştır (KK. 1,2,3,4...).

Alevi inancını sürdüren Hamzalı köyünde gözlem yoluyla ve karşılıklı görüşme şeklinde gerçekleştirilen araştırmada halk hekimliği uygulamalarının devam ettirildiği kaydedilmiştir. Eski Türk inançlarıyla harmanlanmış birçok unsur uygulamalarda ve sözlü olarak yaşatılmaktadır. İnsanlar kutsallığa ihtiyaç duyduğu kadar buna aracı olan kişilere ve yerlere de bağlılık gösterir ve bu inançlarını devam ettirir. Bu türbe örneğinde de benzeri görülmektedir. Türbenin ve uygulamaların devamlılığı soydan biri yaşamadığı için riske girmiştir. Gelen insanlar dualarını etmekte, mum yakmakta, kurban kesmekte ve adamaktadır.

Kültürel hafıza olarak bakıldığında bu ürünler; halkbilimi, sosyoloji, din tarihi gibi alanları da yakından ilgilendirmektedir. Nüfusun giderek şehirlerde yoğunlaşması bu uygulamaları ve sözlü ürünleri unutturmuştur. Bu anlamda kayıt altına alınan her ürün, uygulama ve inanç pratiği çok kıymetlidir. Modernizmin getirileri ve teknoloji ile her geçen gün daha hızlı bir yaşama doğru yol alan insan sadece maddeden oluşan bir varlık değildir. Bu nedenle manevi tarafı, inançla tamamlanmaktadır. Geçmişten bugüne ulaşmış unsurlar Anadolu'nun her yanında kök salmış ve insanoğlunun hafızasında yer etmiştir. Benzer adlarla başka yerlerde halk hekimliği yapılmaktadır. Bu türbedeki farlılık ulu kişinin bir uzvu ile kutsallaştırılmış inancın olmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi kutsal bir kişiliğe ve soya duyulan saygı ile inanç ve uygulamalar devam ettirilmiştir. Devam etmesi ve aktarılması için çaba gösterilmiştir.

Yaşatılan uygulamalar, insanoğlunun inanç ve sığınma ihtiyacının bir formu olarak şekil bulurken çıkış noktası, zaman içinde uğradığı değişim ve zamanla yok olma döngüsündedir. Maddi varlık yanında manevi ihtiyaçlar, inançları beslemiştir. İnançlar ve uygulamalar; nesnelere, mekanlarda, kişilerde somutlaşmıştır. Bu somutlaşmalara zamanla kutsallık atfedilmiştir. Yapılan çalışmada bunun bir örneği olan Babuç türbesi derlenmiş ve incelenmiştir.

Kaynaklar / References

- Acıpayamlı, O. (1969). "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri". *DTCF Dergisi*, ss. 1-9.
- Artun, E. (2009). *Türk Halk Bilimi*. Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2013). *100 Soruda Türk Folkloru (İnançlar, Törelere ve Törenler, Oyunlar)*. Bilgesu Yayınları.
- Çıblak, N. (2002). "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler". *Türk Kültürü, Yıl XL, Sayı 474*, ss. 605-614.
- Çınarbaş, D. C. (2015). "İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye'de Yerel Sağlık Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri". *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, Sayı 2 (1)*, ss. 27-39.
- DS, I. 4. (1964). *Derleme Sözlüğü (DS), I-XII*. TDK Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. İmge Kitabevi.
- Eröz, M. (1980). "Türk Boylarında Kansıız Kurban Geleneği". *Türk Kültürü, Yıl XVJII, Sayı 211-214*, ss. 17-22.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu İnançları, Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*. Geçit Yayınevi.
- Genç, R. (1996). "Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil", *Nevruz ve Renkler*. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, AKM yayınları, ss. 41-48.
- Genç, R. (1997). "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-KırmızıYeşil". *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Cilt 9, Sayı 27*, ss. 1077-1110.
- Güngör, H. (2007). "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar", *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*. (Yay. Haz:Çelik Şavk, Yunus Koç, Fatma Türkyılmaz, Mikail Cengiz), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ss. 1-6.
- Gündüz, Ş. (2005). *Anadolu'da Paganizm, Antik Dönemde Harran ve Urfa*. Ankara Okulu Yayıncılık.
- Kiyat, A. (2022). "Kırgız Türklerinin Halk Hekimliğinde Sağlıkta Kullanılan Malzemeler". *Türkojî, Sayı 110*, ss. 49-83.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ali Duymaz*.
- Lings, M. (2003). *Simge ve Kökenörnek Oluşumu Anlamı Üzerine*. (S. Sahra, Çev.), Hece Yayıncılık.
- Mahmud, K. (2006). *Divanü Lügat-it Türk (DLT) I-IV*. (B. Atalay, Çev.) TDK Yayınları.
- Sağol, G. (2003). "Ayakkabı Kelimelerinde Anlam Değişmeleri", Editör: Emine Gürsoy Naskali, *Ayakkabı Kitabı*. İstanbul: İstanbul Kitabevi. ss. 19-34.
- Sami, Ş. (2012). *Kâmus-ı Türki (KT)*. (Latin Harfleriyle). (E. F. R. Gündoğdu, Çev.), İdeal Kültür Yayıncılık.
- Tanyu, H. (2007). *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri*. Elips Kitap.
- Tekeli, F. (2021). *Kırıkkale Halk Hekimliğine Ocaklar ve Türbeler, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Dilaver Düzgün*.
- Töret, A. B. (2019). "Mansur Baba Soyundan Gelen Bir Şifa Ocağı: Şah Papucu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 92*, ss. 127-142.
- Türkçe Sözlük*. (2005). TDK Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- KK. 1, A. H. G., 1941, ilkokul.

- KK. 2, S. B., 1932, Okuryazar Değil.
KK. 3, M. Ü., 1924, Okuryazar Değil.
KK. 4, H. F., 1974, İlköğretim.
KK. 5, F. Y., 1956, İlköğretim.
KK. 6, M. Ş., 1968, İlkokul.
KK. 7, C. Ö., 1957, İlkokul.
KK. 8, H. P., 1956, Sanat Enstitüsü.
KK. 9, H. Ü., 1950, İlkokul.
KK. 10, H. Y., 1984, Lisans.
KK. 11, B. Y., 1943, İlkokul.
KK. 12, P. T., 1960, İlkokul.
KK. 13, H. A., 1948, İlkokul.
KK. 14, H. B., 1950, İlkokul.
KK. 15, H. G., 1954, İlkokul.
KK. 16, E. Ç., 1954, İlkokul.
KK. 17, E. D., 1957, Lise.
KK. 18, S. Ç., 1928, İlkokul.
KK. 19, S. Ç., 1948, Okuryazar Değil.
KK. 20, P. A., 1949, Okuryazar Değil.
KK. 21, A. Ç., 1943, İlkokul.